

3. Barrat, Dzh. (2015). *Poslednee izobretenie chelovechestva: Iskusstvennyiy intellekt i konets eryi Homo sapiens* [The last invention of mankind: Artificial Intelligence and the end of the era of Homo sapiens]. Moscow. Alpina non-fikshn [in Ukrainian].
4. Moskvina V.A. (2019) Iskusstvennomu intellektu ne hvataet intellekta [Artificial intelligence lacks intelligence] *SAEC – SAEC*, 1, 230–239 [in Russian].
5. Projdakov Je.M. (2018) Sovremennoe sostojanie iskusstvennogo intellekta [The current state of artificial intelligence]. *Naukovedcheskie issledovaniya – Science studies*, 2018, 129–153 [in Russian].
6. Razin, A.V. (2019). Etika iskusstvennogo intellekta [The Ethics of artificial intelligence]. *Filosofiya i obschestvo – Philosophy and Society*, 1 (90), 57–73 [in Russian].
7. Rassel, S., & Norvig P. (2006). *Iskusstvennyiy intellekt: sovremennyiy podhod* [Artificial Intelligence: A Modern Approach]. Moscow. Izdatelskiy dom «Vilyams» - Williams Publishing House [in Russian].
8. Chaplinska, Yu.S. (2019). Stavlenia do robotiv ta robotyzovanykh proteziv: problemy sohodennia i konstruiuvannia maibutnoho. [Attitudes toward robots and robotic prostheses: the problems of the present and the design of the future]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii - Scientific studies in social and political psychology*, 229–238 [in Ukrainian].
9. Huebner B. The Philosophy of Daniel Dennett. Oxford University Press, 2018.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received 04 March 2020.

УДК 159

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-2-6>

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА СТРАТЕГІЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Мельник Юлія Вікторівна,

науковий кореспондент лабораторії екологічної психології

Інститут психології імені Г.С. Костюка

Національної академії педагогічних наук України,

асистент кафедри психології та соціальної роботи

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

yuliagoncharenko.ps@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1882-0379>

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми стратегій життєдіяльності особистості й компонентів їх психологічної структури.

Методи. Здійснено теоретичний аналіз основних підходів до вивчення стратегій життєдіяльності особистості. Визначено їх структурні компоненти й типології. Зазначено, що стратегії життєдіяльності особистості є своєрідним способом організації власного життя особистості й проявляються в характеристиках суб'єктності, активності, цілепокладання, здатності до життєтворчості та вирішення життєвих протиріч.

Результати. Установлено, що стратегії життєдіяльності є способом прийняття рішення, зіставлення власних особистісних характеристик із зовнішніми обставинами, можливістю репрезентації власних переживань, ідей і принципів з урахуванням особливостей актуальної життєвої ситуації, її вимог та обмежень.

На рівні свідомості стратегії життєдіяльності втілюються в систему Я-концепції, що дає можливість особистості усвідомити себе як суб'єкта, поставитися до себе як до джерела життєвих змін, причини подій, вчинків, виявити в собі нові прагнення й сили, узяти на себе відповідальність за реалізацію власних цілей.

В умовах сучасного суспільства першочерговою характеристикою якого є невизначеність, запропоновано розглядати стратегії життєдіяльності через методологію організації/реорганізації ситуації. В основі цього підходу закладено те, що особа виявляється сильнішою за ситуацію. Відповідно до цього, взаємодія з невизначеністю можна через такі стратегії життєдіяльності: стратегію збереження мотиваційно-цільових конструктів – полягає у внутрішньому поверненні ситуації до задовольняючої первинної моделі; стратегію зміни сенсів – стратегію, яка позначає зміну мотиваційно-сміслового розуміння ситуації; стратегію управління – використання ситуації невизначеності для побудови нових можливостей.

Висновки. Отже, стратегії життєдіяльності формує особистість як суб'єкт свідомої діяльності, що перебуває на певному рівні зрілості та здатна до стратегічного мислення. Вона відображає цілісність життєвого світу людини, її скерованість на майбутнє, а також здатність змінювати власне життя

відповідно до власних цілей та інтересів. Відповідальність за здійснення цих цілей і процес життя значно впливають на задоволеність життям і психічне здоров'я людини.

Ключові слова: *життєва стратегія, спосіб організації життя, життєва ситуація, ситуаційна невизначеність, подолання невизначеності.*

PSYCHOLOGICAL STRUCTURE OF THE STRATEGIES OF LIFE ACTIVITY OF THE INDIVIDUAL IN THE PRESENT

Melnyk Yulia Viktorivna,

Scientific Correspondent of the Laboratory of Ecological Psychology

G.S. Kostiuk Institute of Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Assistant Lecture of the Department of Psychology and Social Work

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

yuliagoncharenko.ps@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1882-0379>

The purpose of the article analyzes the main approaches to the study of strategies of personal life. Structural components of strategies of vital activity of the person are determined. Personal life strategies are a unique way of organizing one's personal life. Vital strategies are manifested by the characteristics of subjectivity, activity, goal-setting, ability to live, and resolve vital contradictions.

Methods. The article determines that life strategies are a way of making a decision, comparing one's personal characteristics with external circumstances, being able to represent one's own experiences, ideas and principles, taking into account the peculiarities of the actual life situation, its requirements and limitations.

Results. In today's society, it is suggested to consider life strategies through the organization/reorganization methodology. The basis of this approach is that the person is stronger than the situation. Accordingly, it is possible to interact with uncertainty through the following strategies of vital activity: the strategy of preserving motivational – target constructs (consists in the internal return of the situation to a satisfactory primary model); a strategy of change of meanings (a strategy that signifies a change of motivational – semantic understanding of a situation); management strategy (use of uncertainty to build new opportunities).

Conclusions. Personality shapes life strategies as a subject of conscious activity that is at a certain level of maturity and capable of strategic thinking. The life strategy reflects the integrity of the human life world, its focus on the future and its ability to change one's life according to one's own goals and interests. Responsibility for the achievement of these goals and the process of life greatly influence one's life satisfaction and mental health.

Key words: *life strategy, way of life organization, life situation, situational uncertainty, overcoming uncertainty.*

Вступ

Незважаючи на зростання інтересу до проблеми стратегій життєдіяльності особистості й збільшення числа публікацій із цієї теми, актуальність і теоретичне її вирішення не можна вважати завершеним. Безумовно, вітчизняними та сучасними дослідниками сформовано безліч теоретичних позицій, що стосуються вивчення категорії «життєва стратегія», існують різні точки зору визначення життєвих стратегій особистості. З XIX століття чимало науковців намагалися з'ясувати сутність цього феномена, аналізуючи його в різних підходах. Однак останнім часом проглядається виразна тенденція щодо трансформації загального людського підходу до навколишнього світу й до себе як особистості. Цей факт робить однозначно актуальними дослідження стратегій життєдіяльності особистості, їх змісту й сутності.

Саме завдяки стратегіям життєдіяльності особистість організовує власне життя, приймає рішення, досягає бажаного

результату та справляється з викликами сьогодення.

Оскільки сучасний етап розвитку суспільства характеризується «глобальним розвитком», швидким темпом соціальних змін, конкурентними умовами праці, неефективністю використання старих зразків взаємодії, пошуком можливостей реалізації власного потенціалу та ресурсу для досягнення поставлених цілей, увага психологічних досліджень зосереджується на проблемах життєдіяльності особистості, пов'язаних із пошуком способів подолання все більш наростаючої ситуаційної невизначеності, проявом суб'єктності особистості й застосуванням ефективних стратегій життєдіяльності.

Метою дослідження є теоретичний аналіз проблеми стратегій життєдіяльності особистості та компонентів їх психологічної структури.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Поняття «стратегія життєдіяльності» активно вивчається в сучасних психоло-

гічних дослідженнях і займає досить стійку позицію, проте його зміст і структура залишаються невизначеними та багато в чому суперечливими.

Стратегія життєдіяльності розглядається науковцями через проблеми: способу побудови власного життєвого шляху суб'єктом життя (К. Абульханова-Славська); способу життя та його організації в різних соціальних умовах і середовищах (Ю. Швалб); особливостей формування власне життєвої стратегії (Т. Резнік, Ю. Резнік, Є. Смирнов).

Проблема стратегії життєдіяльності людини також вивчалася в контексті опанувальної поведінки в життєвому просторі (І. Корнієнко); у ситуації невизначеності: економічний аспект прийняття рішення у сфері буденного життя (О. Белінська, Д. Канеман, Р. Талер); проблематизація й проблемна ситуація в навчальній діяльності (Д. Ельконін); когнітивний компонент невизначеності (О. Луковицька, С. Мадді й ін.); організація життя в складних життєвих обставинах (Ю. Швалб).

2. Методологія та методи

Комплексне вивчення стратегій життєдіяльності стає можливим лише завдяки синтезу наукових підходів, кожен із яких доповнює уявлення стосовно стратегії життя особистості загалом, її структурних компонентів, механізмів функціонування й відповідності завданням, висунутим специфікою життя в сучасному суспільстві.

У дослідженні психологічних складників життєвої стратегії особистості М. Ляхова (2010) звертається до сучасних дослідників, які розглядають життєву стратегію як:

- деякий (більш-менш усвідомлений) спосіб конструювання людиною власного життя відповідно до властивої їй системи цінностей, смислів і цілей, регулятор соціальної поведінки. Життєва стратегія організовує цілісність життєдіяльності, визначає спосіб буття людини, виступаючи найважливішим критерієм зрілості й психологічного благополуччя (А. Созонтов);

- структуру життєвих цілей, розгорнуту в часовій перспективі психологічного майбутнього (М. Мдівані, П. Кодесс);

- форму цілеспрямованої організації людиною власного життя, що включає її ставлення до власних можливостей і ресурсів, їх актуалізацію та реалізацію (Є. Варламова, С. Степанов);

- спосіб свідомого планування й конструювання особистістю власного життя шляхом поетапного формування майбутнього (В. Берковський, М. Белугіна);

- соціально зумовлена система орієнтування людини (в особистій і суспіль-

ній сферах) на довготривалу перспективу (Д. Чеботарьова);

- сформовані (стійкі, типові) способи й форми життєдіяльності людини, спрямовані на задоволення її потреб, досягнення цілей і життєвих сенсів (О. Рудакова);

- індивідуальний спосіб конструювання та реалізації людиною життєвих цілей у часовій перспективі й відповідність із власними ціннісними орієнтаціями, потребами, особистісними якостями, сенсом власного життя (О. Вороніна);

- система уявлень особистості про своє майбутнє життя, яка орієнтує й направляє її повсякденну поведінку протягом досить тривалого часу, спосіб свідомого планування й конструювання особистістю власного життя. Життєва стратегія особистості характеризує спосіб життя особистості, спрямованість у плані «спрямованості» в розвитку, способі зміни, перетворення умов життя відповідно до цінностей, сенсу, цілей (Л. Бузунова, М. Плотницька, Н. Шапошніков).

Отже, більшість авторів під життєвою стратегією розуміють форму планування та конструювання людиною власного життя відповідно до властивої їй системи цінностей, сенсів і цілей шляхом поетапного формування майбутнього (тобто намічаються основні шляхи та способи досягнення бажаного результату), орієнтацію людини на довготривалу перспективу (Ляхова, 2010).

Незважаючи на значну кількість досліджень із цієї проблеми, актуальним і найпоширенішим залишається концептуальний аналіз поняття «життєва стратегія», запропонований уперше (1991) К. Абульхановою-Славською. Авторка визначає стратегію життя як здатність особистості до поєднання своєї індивідуальності з умовами життя. У широкому сенсі стратегія життя, зазначає К. Абульханова-Славська, – це «принципова здатність особистості до з'єднання своєї індивідуальності з умовами життя, до її відтворення й розвитку, що реалізується в різних життєвих умовах, обставинах» (Абульханова-Славська, 1991). У вузькому сенсі – це розроблення певного життєвого рішення для подолання життєвих протиріч. Життєву стратегію як спосіб організації життя необхідно відрізнити також від інших способів – життєвої позиції й життєвої лінії. На відміну від них, стратегія є інтегративною характеристикою життєвого шляху. Життєва стратегія в найзагальнішому вигляді – це постійне приведення у відповідність до своєї особистості (її особливостей) способу свого життя. Стратегія життя відбувається

в способах зміни, перетворення умов, ситуацій життя відповідно до цінностей особистості (Абульханова-Славська, 1991).

Відповідно до культурно-антропологічного підходу, життєва стратегія особистості розглядається як успіх, який базується на дотриманні культурних зразків та ідеалів. Існує також ціла низка інших концептуальних доробків у розумінні й поясненні феноменології життєвого світу особистості, інтерпретаційне поле яких край широке: від екзистенціалізму (наприклад, за М. Хайдегером (Хайдегер, 2003), буття як основоположна й нездоланна, однак усім притаманна стихія світотворення) до трансперсональної психології (наприклад, за С. Грофом, життя як розширена картографіка психіки й отожднення себе з абсолютним). Однак, вочевидь, спільною та об'єднувальною тезою всієї гами наукових підходів до окресленої тематики є визнання того, що життєві стратегії трактуються з погляду особистості, яка є суб'єктом оволодіння світом і стратегічного планування (Корнієнко, 2018).

Отже, можна виділити такі ключові моменти: по-перше, стратегія поведінки людини орієнтована на досягнення цілей у майбутньому, що впливає на її поведінку в теперішньому; по-друге, стратегія життя припускає активність і діяльність, результатом якої є перетворення життєвого простору людини.

На протилежному психологічному підході, що зосереджений на описі структури та механізмів формування стратегій життя особистості, у соціологічній традиції домінує зовсім інший підхід, який розглядає стратегії життя особистості крізь призму функціонування соціальних інститутів.

Комплексний теоретико-методологічний аналіз життєвих стратегій, представлений у роботах Ю. Резніка, Т. Резнік і Є. Смирнова (Резнік, Смирнов, 2002). Стратегія життя розуміється ними як саморегульовальна система соціокультурних уявлень особистості про своє майбутнє. Формування уявлень відбувається під впливом цілої низки чинників, які варто враховувати під час здійснення свідомого вибору моделі поведінки в тій або іншій життєвій ситуації. Визначаючи предмет дослідження, Ю. Резнік і Є. Смирнов спираються на концепцію соціології життя, яка об'єднує в собі всі аспекти життєвих стратегій із використанням даних інших соціально-гуманітарних наук. Ю. Резнік виділяє низку інституціональних ознак: соціально-економічне становище, спосіб відтворення й трансляції культурних стандартів, систему регуляції й контролю, соціальний характер, професійну етику. У сукупності ці ознаки утво-

рюють комплексний критерій типологізації життєвих стратегій особистості, на підставі якого запропоновані такі їх види: стратегії життєвого благополуччя, життєвого успіху та стратегії самореалізації. Зміст цих стратегій визначається характером соціальної активності особистості, тобто позицією, яку займає людина щодо власного життя, і пов'язаною із цим активністю. Уважається, що людина може займати три різні, хоча й взаємозалежні позиції:

- 1) «мати» (рецептивна активність);
- 2) «досягати» (мотиваційна або активність досягнень);
- 3) «бути» (творча або «екзистенціальна» активність).

Перший тип активності людини (набувальна) є основою стратегії життєвого благополуччя, другий тип активності – передумовою стратегії життєвого успіху, третя активність характерна для стратегії самореалізації особистості. Ці типи життєвих стратегій мають, у свою чергу, безліч різновидів і модифікацій. Однак усіх їх можна звести до проблеми соціального домінування, незалежно від способів його досягнення (Резнік, Смирнов, 2002)

І. Корнієнко пропонує трактувати таке концептуальне бачення в ракурсі опанувальної поведінки людини, тобто вирішальним мають стати якраз її діяльнісні параметри набуття, здобуття й власне буття, і доводить, що стратегія життя особистості припускає насамперед її діяльність, тому розглядати потрібно її з погляду соціально-філософського аналізу на двох взаємозалежних рівнях організації людського життя – соціально-психічному та просторово-часовому. Якщо на методологічному рівні стратегія життя особистості є цілісною, системною, а її характеристики визначаються більшою мірою взаємовідношенням і взаємодією структурних елементів соціальної системи, то на особистісному рівні стратегія життя – це особливий комплекс психічних станів і прагнень особистості, що реалізуються за допомогою відповідних здатностей і технологічних навичок (Корнієнко, 2018).

3. Результати та дискусії

Базуючись на означеному уявленні про стратегію життя особистості, розглянемо наступний психологічний конструкт – «стратегії життєдіяльності особистості».

Слідом за Ю. Резнік ми пропонуємо визначити місце стратегій у структурі життєдіяльності особистості з позиції системного аналізу. Відповідно, ми припускаємо, що стратегії входять у систему орієнтацій поряд із системами мотивації, вольового рішення й контролю. Орієнтації викону-

ють функцію рефлексії життя з погляду її образу, сенсу, цінностей, норм і цілей (Резнік, 1995).

Отже, стратегії життєдіяльності спрямовують напрям діяльності особистості в кожній життєвій ситуації окремо, виходячи з її внутрішньої системи детермінант особистості. А вибір цієї стратегії життєдіяльності залежить як від суб'єктивних передумов (особистісних пріоритетних орієнтацій – сенсів, мотивацій, цілей), так і від власне її особистісної специфіки (наполегливість, заповзятість, схильність до ризику, спроможність прийняття вольових рішень тощо).

Наукове підтвердження знаходимо в дослідженнях Є. Смирнова, який доводить, що вивчення життєвих стратегій визначається насамперед відповідно до характеру взаємодії суб'єкта (особистості) й об'єкта (життєвого світу) орієнтування; вона містить «суб'єктні» компоненти (особистісні образи, цінності, смисли, норми й цілі), «об'єктні» компоненти (самі феномени життя – життєві події й ситуації) та «процесуально-технологічні» компоненти (етапи, процедури й технології перспективного орієнтування особисті (Смирнов, 2003).

Відповідно до цього, стратегію життєдіяльності особистості варто розглядати як динамічну й саморозвивальну систему.

Характерною ознакою сучасного суспільства є ситуація невизначеності, яка задає проблемне поле для пошуку ефективних способів подолання невизначеності та взаємодії з нею. Ця ситуація вимагає від особистості свідомої саморегуляції, зокрема прийняття рішення, стосовно актуальної ситуації, власного майбутнього, життя загалом.

У психологічних дослідженнях останніх десятиліть проблема невизначеності обговорюється досить регулярно й у різних контекстах, поділяючись на кілька схожих, але при цьому суттєво різних між собою підходів, пов'язаних із багатозначністю, складністю, власне невизначеністю, непередбачуваністю тощо.

При цьому переживання ситуації невизначеності може супроводжуватися негативними емоційними станами: тривожністю, втомлюваністю, пригніченістю, безпорадністю, агресивністю тощо. Значно зменшується продуктивність праці, уважність і відчуття власної гідності. Тривале перебування в умовах невизначеності пов'язується з психосоматичними захворюваннями, що супроводжуються змінами та порушеннями в організмі людини, пониженням внутрішнього тону організму.

У ситуації невизначеності порушується впорядкованість плину життя людини, вона

не може вирішити ту чи іншу проблему за допомогою звичних схем поведінки.

У таких умовах популярності набуває «адаптаційний» підхід, у якому поняття стратегії життєдіяльності іноді ототожнюється зі «стратегією адаптації» або ж застосовується термін «стратегії виживання». У цьому контексті методологія стратегій адаптивності передбачає, що в основному ситуація невизначеності знаходиться за границями можливості змінити її. Відповідно, особистість або адаптується, тобто пристосовується до ситуації, або залишається неадаптивною в ситуації невизначеності.

Оскільки життя й діяльність людини тісно пов'язані з періодичним, іноді досить тривалим та інтенсивним впливом екстремальних факторів життєдіяльності (психологічним стресом), стратегія взаємодії з невизначеністю також розглядається через поняття копінг-поведінки особистості.

Поведінка, яка має на меті усунути або зменшити інтенсивність впливу стресора, змінити зв'язок стресу з власне фізичним або соціальним середовищем, розглядається як активна копінг-поведінка. Пасивна копінг-поведінка є інтрапсихічною формою подолання стресу, що призначена для зниження емоційного збудження раніше, ніж зміниться ситуація.

Згідно з проаналізованими численними теоретичними розробками й емпіричними дослідженнями, ми пропонуємо розглядати стратегії життєдіяльності через методологію організації/реорганізації ситуації, в основі якої закладено якраз те, що особа виявляється сильнішою за ситуацію.

Протилежної точки зору дотримується дослідниця С. Хілько (Хілько, 2018), яка вважає, що життєва стратегія залежить від ставлення особистості до невизначеності. Як основу для типології вчена обрала її активність – пасивність і толерантність – інтолерантність. При цьому толерантність до невизначеності усвідомлюється інтегральною характеристикою особистості.

У такому випадку в центрі побудови типології – властивості/характеристики особистості. Проте, на нашу думку, у стратегіях опанування невизначеністю на перший план виходить не сама особистість, а її переживання щодо ситуації і ставлення до ситуації, які лише частково (опосередковано) пов'язані зі структурно-функціональними компонентами особистості.

Тому в основі нашого підходу лежить не сама особистість, а її взаємодія з невизначеністю.

Ситуаційна невизначеність може бути локалізована на одному з трьох рівнів: зовнішньому – на інформаційно-когнітивному

рівні (коли індивід не в змозі зрозуміти саму ситуацію та існує брак інформації щодо неї); внутрішньому – на мотиваційно-смісловому рівні (особистість не розуміє, чого хоче, внутрішньоособистісний конфлікт), на організаційно-управлінському (коли особистість не розуміє, що їй робити в ситуації невизначеності).

Відповідно до цього, взаємодіяти з невизначеністю можна завдяки таким стратегіям життєдіяльності:

1) стратегії збереження мотиваційно-цільових конструктів, що полягає у внутрішньому поверненні ситуації до задовольняючої первинної моделі, тобто до тієї, яка влаштувала. У такому випадку особистість ігнорує самі знання про невизначеність. Для цього вона консервує стару мотиваційно-сміслову конструкцію й намагається вибудувати такі ж моделі поведінки чи дії, які були ефективні в попередніх умовах, тобто намагається повернути ситуацію як першочергову;

2) стратегія зміни сенсів – стратегія позначає зміну мотиваційно-сміслового розуміння ситуації. Невизначеність долається через зміну власного ставлення і значимості, тобто невизначеність утрачає сенс;

3) стратегія управління – використання ситуації невизначеності для побудови нових можливостей. В ідеалі вона може бути підкріплена іншими сенсами, цілями. Використовуючи цю стратегію, особистість використовує ситуацію у власних інтересах.

Ефективність застосування будь-якої із цих стратегій простежується за рахунок впливу на задоволеність власним життям людини. Основним критерієм при цьому є емоційно-почуттєвий компонент, який відповідає за афективні процеси, тобто психічні процеси емоційно-чуттєвого ставлення до життя і взаємодії зі світом, собою і людьми (почуття й передчуття, бажання й імпульси, враження й переживання).

Важливою характеристикою емоційно-почуттєвого компонента є його регулятивна функція та розвиток здатності оцінювати й переживати свою стратегію життєдіяльності в системі цінностей, на які орієнтуються особистість. Переживання, що виникли в людини, виступають у ролі сигналів, які інформують людину про перебіг процесу задоволення її потреб, про те, на який різновид перешкод вона натрапляє, на що варто звернути увагу, над чим необхідно замислитися, що потрібно змінити. Емоція сигналізує про благополучний або неблагополучний розвиток подій, про більшу або меншу визначеність становища суб'єкта в системі його предметних і міжособистісних взаємин і забезпечує тим самим можливість реорганізації його життєвого простору в умовах невизначеності.

Висновки

Отже, стратегії життєдіяльності особистості є своєрідним способом організації життя особистості, можливістю репрезентації власних переживань, ідей і принципів з урахуванням особливостей актуальної життєвої ситуації, її вимог та обмежень. Завдяки стратегіям життєдіяльності особистість може усвідомлювати себе як суб'єкт, поставитися до себе як до джерела життєвих змін, з'ясувати причини подій, вчинків, виявити в собі нові прагнення й сили, узяти на себе відповідальність за реалізацію власних цілей. Як суб'єкт свідомої діяльності, особистість перебуває на певному рівні зрілості та здатна до стратегічних рішень. А відповідальність за них і процес життя значно впливають на задоволеність життям і психічне здоров'я людини. Разом із тим стратегії життєдіяльності особистості залишаються малодослідженим явищем, що до сьогодні ще не має чіткого визначення в науковій літературі та потребує більш детального психологічного аналізу структури, компонентів, механізмів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни : монография. Москва : Мысль, 1991. 299 с.
2. Гончаренко Ю.В. Життєві стратегії особистості: психологічний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. С. 79–83.
3. Корнієнко І.О. Генеза опанувальної поведінки у життєвому просторі особистості : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. 476 с.
4. Резник Ю.М., Резник Т.Е. Жизненные стратегии личности: поиск альтернатив. Москва, 1995.
5. Резник Ю.М., Смирнов Е.А. Жизненные стратегии личности (опыт комплексного анализа). Москва, 2002.
6. Смирнов Е.А. Стратегии жизни и деятельности современного руководителя: Социологический анализ : дис. ... докт. соц. наук : 22.00.08. Москва, 2003. 364 с.
7. Ляхова М.А. Психологические составляющие жизненной стратегии личности. *Вестник КемГУ*. 2010. № 3.
8. Thomae H. Psychologische Biographie als Synthese idiographischer und nomothetischer Forschung. Ibidem, 1987. S. 108–116.
9. Хайдеггер М. Бытие и время / пер. с нем. В.В. Бибихина. Харьков : Фолио, 2003. 503 с.
10. Хілько С.О. Психологічні умови формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 279 с.
11. Швалб Ю.М., Тищенко Л.В. Майбутнє і сьогодні студентів з обмеженими функціональними можливостями: психологічні аспекти : монографія. Київ. 2015.

REFERENCES:

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. (1991) *Strategija zhizni: monografija [Life strategy: monograph]* M.: Thought [in Russian].
2. Honcharenko Yu.V. (2017) Zhyttievi stratehii osobystosti: psykholohichniy analiz. [Life strategies of personality: psychological analysis]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Psykholohichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Kherson*, 79–83 [in Ukrainian].
3. Korniienko I.O. (2018) Heneza opanuvalnoi povedinky u zhyttievomu prostori osobystosti [*Genesis of mastery behavior in the living space of the individual*]: dys. ... doktora psykhol. nauk: 19.00.07. – Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Kyiv. 476 s. [in Ukrainian].
4. Reznik Ju.M., Reznik T.E. (1995) Zhiznennye strategii lichnosti: poisk al'ternativ. [*Personality Life Strategies: Finding Alternatives.*] Moscow [in Russian].
5. Reznik Ju.M., Smirnov E.A. (2002) Zhiznennye strategii lichnosti (opyt kompleksnogo analiza) [*Personality Life Strategies*] Moscow [in Russian].
6. Smirnov E.A. (2003) Strategii zhizni i dejatel'nosti sovremennogo rukovoditelja: Sociologicheskij analiz [*Strategies of life and activity of the modern leader: Sociological analysis*] dis. ... doktora soc. nauk: 22.00.08 Moscow, 364 s. [in Russian].
7. Ljahova M. A. (2010) Psihologicheskie sostavljajushhie zhiznennoj strategii lichnosti. [*Psychological components of a person's life strategy*] Vestnik KemGU.- KemSU Newsletter [in Russian].
8. Thomae H. (1987) Psychologische Biographische als Synthese idiographischer und nomothetischer Forschung. Ibidem, 1987. S. 108–116.
9. Hajdegger M. (2003) Bytie i vremja. [*Being and time.*] Per. s nem. V.V. Bibihina. Kharkiv: Folio, 2003. 503 s. [in Russian].
10. Khilko S.O. (2018) Psykholohichni umovy formuvannia tolerantnosti do nevyznachenosti u maibutnikh psykholohiv: [*Psychological conditions for the formation of uncertainty tolerance in future psychologists*] dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Kyiv. 279 s.
11. Shvalb Yu.M., Tyshchenko L.V. (2015) Maibutnie i sohodennia studentiv z obmezhyhnyimi funktsionalnymi mozhlyvostiamy: psykholohichni aspekty [*The Future and Present of Students with Disabilities: Psychological Aspects Monograph*] Monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.03.2020.
The article was received 04 March 2020.

UDC 159.923.3:316.485.26
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-2-7>

PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT: THE PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE TEACHER-INHIBITOR

Overchuk Viktoriia Anatoliivna,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology

Vasyl' Stus Donetsk National University

vik.over030506@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7744-9346>

The article is devoted to their search of the problem of educational environment's psychological safety in IHE during the interaction of its participants.

For this **purpose**, the psychological features of the inhibitor teachers and the prerequisites for their psychological assault on the psychological safety of educational service providers have been investigated. According to the stated purpose, the following problems are solved in the article: it was carried out the theoretical analysis of the scientific literature and outlined the main approaches to the study of the problem of psychological violence in the educational environment of the IHE; it was also analyzed the psychological characteristics of the teacher-inhibitor's personality; it was discussed the prerequisites for the emergence of the abuse in the educational environment.

Theoretical research **methods** were used to solve these tasks and achieve the goal of the work: theoretical analysis of theoretical and methodological, scientific and methodological literature to compare the different views on the problem; induction, deduction; generalization and systematization in order to identify the main approaches to the problem's study of psychological violence in the educational environment of the IHE.

The author **concludes** that the problem of violence in its various manifestations, including the abusive ones, it is connected with the legitimization of aggression in society, and the reducing of the risk's formation and manifestation of these phenomena; it is the national task. Ensuring the psychological safety of the educational environment, the protection and maintaining the mental health of its participants should be a priority in the development of modern education.

Key words: *abuse, psychological safety, IHE, educational service providers, inhibition-facilitation.*